

Litteratur

Retorik & rätt, sett genom tio författares ögon, Iustus förlag, Uppsala 1994, 265 s.

”I begynnelsen fanns Ordet” heter det i början av Johannesevangeliet. Ordet, språket är i varje fall grundläggande för juristen. Det är hans arbetsverktyg, varför utan han inte kan fungera. Så tillmäts också förmågan att uttrycka sig i tal och skrift stor betydelse inom den juridiska professionen.

I antologin Retorik och rätt, vars redaktörer har varit Mikael Mellqvist och Mikael Persson, behandlar tio författare olika frågor rörande det juridiska språket. Med retorik menar man väl i första hand talekonst, med viss betoning på ”konst”. Men tydligen står begreppet också för något mera: ett framställningssätt, muntligt eller skriftligt, som särskilt syftar till att påverka mottagaren. Retoriken kan då få en mera vetenskaplig sida och användas för att förstå mänskliga, t. ex. juridiska beslut. Båda dessa aspekter på retoriken finns representerade i antologin. Spännvidden i retorikbegreppet gör att den tematiska sammanhållningen mellan bidragen blir ganska svag. Men inget ont i det.

I det följande skall jag lämna en kort presentation av inläggen, i några fall med enstaka kommentarer från min sida.

Boken inleds av professorn i retorik vid Uppsala universitet, *Kurt Johannesson*, som söker retorikens rötter hos grekerna och romarna. Juridik och retorik heter bidraget. Johannesson ägnar stort utrymme åt den romerske retorn Marcus Fabius Quintilianus. Dennes verk om talekonsten, ”*Institutio oratoria*”, refereras i stora drag. Johannesson knyter med hjälp av åklagarens plädering vid tingsrätten i Christer Petterson-målet samman den romerska juridiska retoriken med juridiken i vår egen tid och frågar sig, om inte rättegången i Västerlandet ännu i denna dag följer retoriska mönster som utbildades under antiken. Det antika arvet behandlas också i de två följande uppsatserna, som innehåller redogörelser för och analyser av den store romerske välta-laren Marcus Tullius Ciceros tal. Universitetsadjunkten *Mikael Persson* går igenom Ciceros första försvarstal, medan jur. stud. *Magnus Brännström* behandlar Ciceros andra tal mot Catalina.

”Övertyga och övertala. Om ordens makt”. Så lyder rubriken på professor *Stig Strömholms* bidrag till antologin. ”Övertalning”, det är suggestion och appell till en känslomässig attityd. ”Övertygar” gör man genom en intellektuell operation, vars idealtyp är den geometriska operationen. Men över ett brett fält är gränsdragningen mellan ”övertala” och ”övertyga” oprecis. Detta är enligt Strömholm retorikens domän; den talande kan inte lita på matematisk logik eller experiment e. d. utan måste bygga sitt tal så att det får bästa möjliga mottagande från hans synpunkt. Inte oväntat hämtar också Strömholm sina exempel från antikens värld. Han vänder emellertid på slutet blicken mot vår egen tid

och konstaterar att retorik — i betydelsen av det talade ordet — och demokrati åter hör samman.

Strömholms artikel följs av en uppsats, betitlad "Topisk retorik inom juridiken". Författare är docenten i civilrätt *Håkan Andersson*. Det är en omfattande och lärd men inte helt lättillgänglig rättsteoretisk framställning. Vad författaren förespråkar är en viss riktning inom den moderna juridiska argumentationsteorin.

•Också Andersson anknyter till begreppsparat "övertala" och "övertyga". Här möter vi emellertid en roll för retoriken som tycks avvika något från den av Strömholm beskrivna. Uppgiften för "den nya retoriken" — till skillnad från den mera "övertalande" talekonsten — blir enligt Andersson att tillhandahålla prov på hur de goda, "övertygande" argumenten kan skiljas från de "bara faktiskt vinnande". Det kan alltså ske med den topiska metoden. Denna har sin rot i det hermeneutiska sättet att se på juridiken, med dess strävan efter helhetsförståelse, stegvisa resonemang och insikt om värderingarnas betydelse. Den topiska metoden sätter den specifika situationen i fokus. Juristen riktar förutsättningslöst in sig på vissa "ställen" (topos = ställe) för att finna hållpunkter för sin argumentering kring det aktuella problemet. Öppenhet för rådande värderingar och ändamålssynpunkter betonas. Udden är riktad mot axiomatiska och deduktiva regelsystem, samtidigt som kraven på logisk, sammanhangsmässig och debattmässig rationalitet visavi slutresultatet poängteras.

Min kortfattade beskrivning ger naturligtvis alls ingen rättvisa åt *Håkan Anderssons* tankegångar. För den praktiske rättstillämparen förefaller emellertid den presenterade metoden något svårgripbar. Skall man bedöma dess nyhetsvärde bör man väl tänka på att svenska domstolar inte är främmande för att beakta och öppet redovisa ändamålssynpunkter och värderingsmässiga argument (jfr s. 148).

Juris doktor *Katharina Sobota*, Jena, har skrivit en artikel med titeln "Logos, Ethos, Pathos: A Quantitative Analysis on Arguments and Emotions in Law". Hon redogör för en tysk undersökning som enligt henne visar att domstolarna i förvånansvärt hög grad i sina domar begagnar emotionella uttrycksmedel (pathos), på bekostnad av rationell argumentering (logos). Författaren går så långt att hon anser att undersökningens resultatet gör det befogat att ompröva förhärskande rätts-teorier. — Det är värt att notera att undersökningen tycks ha gällt den tyska författningsdomstolen. Det är säkert så att en författningsdomstol i förhållandevis hög grad tvingas till rättspolitiska ställningstaganden i sina avgöranden. Artikeln som sådan ger inte prov på de texter i domskälen som undersökningen har gällt. Jag ställer mig tveksam till om den kan säga så mycket om sättet att resonera i svenska domar, särskilt den stora massan där domstolen inte svingar sig upp på de konstitutionella höjderna.

I sin uppsats "Muntlighet, skriftlighet och saklighet" drar professor *Lars Heuman* en lans för skriftliga inlagor inom ramen för den annars muntliga processen, när en advokat har att presentera särskilt komplicerade resonemang. I övrigt behandlar han på ett nyanserat sätt bl. a. utrymmet för den emotionella argumentationen i rättegången. Heuman

erinrar oss om att det så till vida inte ställs något krav på att en advokat skall vara objektiv som att han i rättsfrågor och sakfrågor skall föra fram den uppfattning som är gynnsammast för klienten.

Hovrättsassessorn *Mikael Mellqvist*, rättssakkunnig i Justitiedepartementet, gör under rubriken "First impressions last — Om sakframställningen" en grundlig genomgång av vad som *skall* gälla för en sakframställning vid huvudförhandling och vad som *bör* gälla för den. Det förra regleras av juridiken, medan det senare enligt Mellqvist bestäms av det "retoriska" regelverket. Analysen är intressant och rik på synpunkter. Man gör dock den reflexionen att det är inte så små anspråk som ställs på "sakframställaren". Författarens strävan att sortera in olika moment under den klassiska retorikens begrepp känns också ibland en smula ansträngd.

Advokaten *Peter Althin* skriver "Om retorik i brottmålsprocessen". Han vill bekämpa tråkigheten och slentrianen i den svenska brottmålsrättegången genom att sätta muntligheten i förgrunden och ge retoriken fotfäste i processen.

Antologin avslutas med en i två bemärkelser mångsidig artikel av f. d. hovrättslagmannen *Christer Rune*, som behandlar "Domens retorik". Den handlar kort sagt om domskrivningens konst: om domens disposition och redigering, om redovisningen av processmaterialet, om stil och terminologi. Synpunkterna är alltid genomtänkta och stimulerande att ta del av, men inte alltid okontroversiella, något som författaren knappast sörjer över. För egen del har jag lite svårt att förstå att man, som Rune hävdar, skall vara så snål med att utförligt återge utsagor av vittnen och tilltalade. Genom referat i domen får ju läsaren, utan att behöva söka upp andra dokument, ett underlag för att själv bedöma det rimliga i de slutsatser som domstolen har dragit från utsagorna vid bevisbedömningen. Referaten måste självfallet göras med sinne för vad som är relevant.

Det bör ha framgått att boken innehåller många läs- och tänkvärda uppsatser. Avslutningsvis skall jag, närmast i ett domarperspektiv, försöka mig på några egna synpunkter, utan anspråk på djupsinnighet. Jag tänker först på retoriken i dess vanligaste betydelse av talekonst och på dess användning vid huvudförhandlingen i våra domstolar, i sakframställningar och pläderingar.

Så långt retoriken är ett hjälpmedel att skapa reda, ordning och klarhet i den juridiska framställningen är den givetvis varmt välkommen i våra rättsalar. Detsamma gäller i den mån talekonsten kan bidra till att underlätta förståelsen, stimulera lyssnandet och motverka tristess och sömnhet. Min skepsis gäller retoriska grepp som appellerar till lyssnarens känslor och vill suggerera honom till en viss uppfattning eller inställning. (Jfr Heuman s. 175 f.). I allmänhet härskar väl vid svenska domstolar en anda av vederhäftighet, sans och måtta och respekt för de medagerande. Så bör det förbli enligt min mening, även om något av spänning och glansfullhet går förlorat. Detta är alls ingen plädering för att domstolens ledamöter skall bepansra sig mot empati i förhållande till "dem som till rätta gå". Domarna är för det mesta — och bör vara — medvetna om de ofta tragiska mänskliga förhållanden som är invol-

verade i en rättegång. Ett spel på känsloträngarna riskerar emellertid att gynna fördomar, förutfattade meningar och eftergifter för uppskärade stämningar och opinioner. Men visst måste det finnas ett utrymme för åklagare och advokater att ge uttryck för ett rättspatos. Den verkligt gode juristen är kanske den som vet när det är dags att visa ett sådant patos.

I domar bör man givetvis avhålla sig från sådana språkliga grepp som tjänar mera till att "övertala" än att "övertyga". Kraven på distans, balans och saklighet kräver också en viss återhållsamhet i övrigt i de språkliga uttryckssätten. En något större språklig frihet kan — och bör — en författare tillåta sig i rättspolitiska framställningar. Ofta nog tycker jag mig sakna färg och liv i språket i det offentliga tryck där vi hittar våra lagförarbeten. De språkliga blomster som man här träffar på har inte sällan endast plastblommans lyskraft. Det är som kontrast uppfriskande att ta del av språket i exempelvis Christer Runes avslutande uppsats i antologin.

Bo Broomé